

**KOMPUTEREK ALKALMAZÁSA
KULTÚRTÖRTÉNETI MÚZEUMOKBAN**
(Tájékoztató a bécsi Osztrák Népművészeti Múzeum
munkájának tapasztalataiból)

MARGOT SCHINDLER

A néprajzi szak számára – amint azt Klaus Roth 1989 decemberében az Osztrák Népművészeti Múzeumban tartott előadásán megjegyezte – két lehetőség kínálkozik a számítógép témájának napirendre tűzéséhez. Ez egyrészt a komputernek a népművészeti-néprajzi kutatás szempontjából mint objektumnak a figyelembevétele, miután tény, hogy az utóbbi években egyre olcsóbbá váló műszaki berendezéseknek a tömeges elterjedése következett be úgy a szolgálati, mint a magánélet területén az ún. személyi számítógépek által, és ez magával hozta a mindennapi élet és a szabadidő-kihasználás jelentős következményeiként mindenekelőtt a fiatalabb emberek szemléletváltását, másrészt a komputerrel mint kutatási eszközzel való tevékeny foglalatosság.

Az első területtel való foglalkozás, nevezetesen az elektronikus adatfeldolgozás a kultúrtudományokban sokkal régebbre tekint vissza, nevezetesen a 60-as évekre, amikor még nem volt szó a PC-k tömeges elterjedéséről, csupán esetenként adódott lehetőség a nagy központi számítógépek elérésére és használatára. Az első alkalmazási kísérletek mindenképpen beszűkültek a népművészeti-néprajzi kánonnak egy-egy szűk tartományára, nevezetesen mese/mondakutatásra, ahol a nyelvészek és a szociáltudományok képviselői már tapasztalati támogatást nyújtottak és ezeknek a szerkezeti központosítása rendkívül alkalmasnak/célszerűnek tűnt a népköltészet szerkezeti, statisztikai és tartalmi elemzésének mennyiségi módszereket is átfogó alkalmazására. A komputernek néprajzkutatási területen való alkalmazásával kapcsolatos módszertani viták

A második területtel való foglalkozás, nevezetesen az elektronikus adatfeldolgozás a kultúrtudományokban sokkal régebbre tekint vissza, nevezetesen a 60-as évekre, amikor még nem volt szó a PC-k tömeges elterjedéséről, csupán esetenként adódott lehetőség a nagy központi számítógépek elérésére és használatára. Az első alkalmazási kísérletek mindenképpen beszűkültek a népművészeti-néprajzi kánonnak egy-egy szűk tartományára, nevezetesen mese/mondakutatásra, ahol a nyelvészek és a szociáltudományok képviselői már tapasztalati támogatást nyújtottak és ezeknek a szerkezeti központosítása rendkívül alkalmasnak/célszerűnek tűnt a népköltészet szerkezeti, statisztikai és tartalmi elemzésének mennyiségi módszereket is átfogó alkalmazására. A komputernek néprajzkutatási területen való alkalmazásával kapcsolatos módszertani viták

1. Dieter Bildbauer 1989 novemberében tájékoztatta az Osztrák Néprajzi Múzeumot egy kísérleti stúdiómról, ami az Osztrák Tudományos Akadémia Szocio-Ökonómiai Kutatásfejlesztési Intézetében zajlott éppen, és a „Műszaki akceptáció személyi számítógéppel például szabadidő-alkotás céljára” címet viseli. A „műszaki akceptáció” mint fogalom itt nem csupán a technika vagy műszaki készülékek alkalmazását jelenti; a műszaki eszközök alkalmazásának összességét. A téma kapcsán a néprajz átmeneti helyzetben van a készülékek mindennapi használat irányában való alkalmazhatóságának bővítését illetően, és a környező világ minden egységében való műszaki domináns tekintetében. Ehhez hasonlóan vélekedik Herald Bauerenreiter is a „Komputernek hatása az ifjúsági biográfiában”. Esettanulmány: BIOS-ban 1989/2. sz. füzet 239–253.

kezdetéről Vilmos Voigt tudósított 1981-ben a Mesék Enciklopédiájában.² A történeti folklorizmus és nyelvészet adatfeldolgozásával foglalkozik tanulmányában Doris Stockmann (1969) és Heda Jackson (1971). Midőn végső fokon a komputeretek további, olyan alkalmazási lehetőségére utalnak, mint népművészeti bibliográfiák és atlaszok.³

Először csak a 80-as években jelent meg további német nyelvű publikáció információvédett mennyiségi módszereknek a történelmi néprajzban való elmélyült alkalmazásáról, és ezt a szociokulturális kérdésmegfogalmazások területén is egyre inkább alkalmazták, amint a szakma látószögének megváltoztatása mint igény az előtérbe került.⁴

A vita tárgyát képező kérdéshalmaz esetében mindenképpen és ismét a papírból készült siktermékek kerültek a központba. Tehát azon írásos források, amelyek a relatív szisztematikus felépítésük miatt archiválhatók, mint a mise és templomi könyvek, házassági és keresztlevelek regiszterei, népszámlálási, számlázó és felíró (jóváíró) könyvek, telegkönyvek, beszolgáltatási jegyzékek, adóívek, kataszteri jegyzékek és hasonló, többnyire kereskedelmi iratok, illetve olyan források, melyek kevésbé szisztematikus felépítésűek, mint pl. a bírói és jegyzői iratok, tanácsi jegyzőkönyvek, ediktumok (rendeletek), rendelkezések, tudósítások, naplók és hasonlók, amelyek a szabványosítás, a kódolás és gépen olvasható formátumú adatátvitelre kevésbé alkalmasak.⁵ Nevezett tanulmányokban SPSS-programok szerepelnek (statisztikai programcsomag társadalomtudományok számára), amelyek időközben PC (személyi számítógép) verzióban is megjelentek, majd a Göttingeni Max Planck történeti intézet kifejlesztette a „CLIO” programrendszert, ami kifejezetten történelmi kérdésfeltevésekhez van fogalmazva, és egy, a gépen leolvasható információcímkézésen kívül semmiféle további adatfeldolgozást, szabványosítást vagy kódolást nem igényel. A kulturális tudományoknak számítógépre való átvitele, ami a nagy adattömeg hermeneutikus, azaz értelmezéstani átvitelét lehetővé teszi, ismételten felveti itt az értelmezhetőség kérdését az ún. „keményebb” mennyiségi és a „lágyabb” minőségi módszerek alkalmazása tekintetében, melyekre a válasz alkalmasint a két értelmezés összekapcsolásában rejlik, amivel egyrészt a túlságosan nagy szubjektivitás elkerülhető, és másrészt konkrét ellenőrizhető eredmények keletkeznek.

A bevezetőben idézett Klaus Roth előadásában – ami hamarosan publikáció formájában is megjelenik⁶ – szerepel először két utalás a komputertechnológiának az alkalmazására, összhangban az objektívorientációjú kutatással. Roth utal egy felső-bajorországi klasszifikációs korlátnak múzeumi körülmények között, és egy inventarizált,

2. Vilmos Voigt: *Komputer technika és analízis*. Megtalálható a „Mesék Enciklopédiájában” 3/1979. kötet, Berlin, New York, Walter de Gruyter Kiadó 1981. Sp. 111–123. (átfogó bibliográfiával).

3. Doris Stockmann: *Elektronikus adatfeldolgozás az etnológiában és az ahhoz közel álló tudományokban*. Megtalálható: Német Néprajzi Évkönyv 15. sz. Berlin, Akadémiai Kiadó 1969. 134–158. oldal; Heda Jason: *Néprajz és a komputer*. Megtalálható: *Oszták Néprajzi Folyóirat* XXV/74. szám Bécs, 1971. 201–216. oldal.

4. Klaus Roth: *Történelmi néprajz és a quantifizierung (minősítés)*. Forrásmű: *Néprajzi Folyóirat* 76. évf. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz. Kiadó: W. Kohlhammer 1980. 37–57. oldal; Wolfgang Kashuba & Carola Lipp; *ED-V-Olkskunde? Forrás: Tübingiai Levelezési Lapok* 24/1983. szám 22–23. oldal.

5. Roth: *Történelmi néprajz és a quantifizierung*. Forrásmű: *Néprajzi Folyóirat* 76. évfolyam. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz. Kiadó: W. Kohlhammer 1980. 41. oldal.

6. Klaus Roth: *Néprajz és a személyi számítógép*. Megtalálható: *Oszták Néprajzi Folyóirat* XLIV/93. 2. füzet. Bécs 1980. (Megjelent 1980 júniusában.)

terkitöltő Münsterlandi paraszti háztartásnak a Münsteri Egyetem Kulturális projektumán elvégzett elemzéseire.⁷

A legkorábbi időből, szintén a Klaus Roth által végzett tanulmányból rendelkezésre áll a néprajzi intézetben való alkalmazási lehetőség a PC-t illetően, ami lehetővé teszi egy szisztematikus körkérdest követő hézagpótló nyilatkozat elsődleges biztonságos megtételét.⁸ A körkérdesre 1989 nyarán kérdőíves formában került sor 95 egyetemi intézetnél, kutatási berendezések, archívák, néprajzi osztállyal rendelkező nagyobb kultúrtörténeti múzeumok és a nagyobb szabadtéri múzeumok összes német nyelvű helységének (NSZK, NDK, Ausztria, Svájc) bevonásával.

A kérdőívek befutási hányadosa meglepően magas, mintegy 80% volt, és az eredmények, melyeket én e helyt szeretnék összefoglalóan ismertetni, nagyon érdekesek. Az összes néprajzi intézet 55%-a az adott időben már rendelkezett személyi számítógéppel és alkalmazott komputereket, miáltal a számítógépek előállítását illetően jelentős sokrétűség tapasztalható, azonban a géptípusokat, ill. feldolgozó rendszereket illetően meglehetősen egységes a kép (79%-a rendelkezik IBM vagy IBM-kompatibilis számítógéppel, 21%-nál egyéb típusok találhatók). 34 intézet finanszírozta saját eszközeiből a telepítést, 9-en számítóközponttól kapták készülékeiket, az egyetem és még egyéb 6 intézetben alkalmaznak matrixnyomót, 18-nál lézeres nyomtatót, és 7 helyen van betűkereséses nyomtatóberendezés. Alkalmazást nyertek a PC-k (personal computer = személyi számítógépek) a titkárságok könyvelésén, a szövegfeldolgozásban egészen a könyvtári és adatkezelési/igazgatási munkáig, ahol is a szövegfeldolgozás áll az első helyen. A szövegfeldolgozó programok tekintetében a WORD és a WORD Perfect kiemelkedően a leginkább alkalmazott program, a leggyakrabban használt adatbankrendszer: a *dBase 3+*. A PC-k alkalmazásának eddigi összefoglaló és általános megítélése a néprajzi intézetekben – Klaus Roth megállapításai szerint – egyrészt általánosan pozitív visszhangot váltott ki, másrészt azonban jelentkezik a sokat hangoztatott finanszírozási eszközök hiánya, a kiképzett személyzet, továbbá a hardverek és a programrendszerek összességére vonatkozó tapasztalatok hiánya.

Egy hasonló tanulmány (studium) végrehajtására került sor szinte azonos időben Bécsben, a Műszaki Múzeumban. A körkérdes, melynek eredménye sajnos sokkal csekélyebb visszhangot váltott ki,⁹ és amit a múzeum igazgatója a komputer iránt mutatkozó, semminél is kisebb érdeklődésnek tulajdonít, egyébként szintűgy visszavezetethető a múzeumi emberek hiányzó tapasztalataira. A Műszaki Múzeum 1989 tavaszán mintegy 700 osztrák múzeumhoz küldte szét kérdőíveit különböző változatokban, amiből megválaszolva 274 érkezett vissza, ami 40%-os befutási hányadost jelent. A 274 választ adó múzeumból csak 23 (17,5%) alkalmaz PC-t, főleg dokumentációgyűjtemény céljára. A közigazgatás és a szövegfeldolgozás területein a hányados lényegesen magasabb értékű.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az osztrák múzeumokban nem kerül több és több komputer alkalmazásra. Éppen ezen a területen megy végre önmagától a fergeteges fejlődés, és azok a régi kérdőívek, amelyeket egy évvel ezelőtt adtak ki és megválaszolásra kerültek, ma már biztosan nem reprezentálják a jelenlegi helyzetet és a téma állását. Erre vonatkozóan semmilyen ellentétes adatunk nincs. Csupán a személyes kapcsolatokból, a munkatársaink köréből és hallomásból lehet tudni, hogy időközben

7. Klaus Roth: Néprajz és a személyi számítógép. Egy körkérdes eredményei a néprajzi intézetben. Megtalálható: *dgv-információk* 4/1989. szám, 1989 december, 10–15 oldal.

8. Klaus Roth: Térkihasználás a 18. századi Münster vidéki parasztházakban. Forrásmű: *Rajna-Westfáliai Néprajzi Újság* 29. szám/1984; 65–87. oldal.

9. Ezzel összefüggő tájékoztatásként gondolok a Bécsi Műszaki Múzeum igazgatójára, akinek a neve: *Ing. Peter Rëbernik*.

minden nagyobb múzeum, de legalább az egyes szövetségi és országos múzeumok PC-kel végzik munkájukat. Ezt a komputertelepítési folyamatot azonban sem szövetségi, sem országos szinten nem koordinálják.

Ami a készülékek alkalmazását illeti, igazolódni látszanak Klaus Roth kérdőíves eredményei, akár egy nagy osztrák múzeumban dolgozik valaki adott esetben egy nagy számítógépen, akár intézeti tulajdonú vagy privát PC-n. Nagymértékben függ ez a dolog az egyes múzeumi dolgozók egyéni indíttatásától, nevezetesen attól, hogy telepítenek-e vagy nem a házukba komputert. (Ház itt = munkahely!) A komputerakceptálás a természettudományi és műszaki múzeumosztályokon természetszerűleg magasabb, mint a szellemi tudományok osztályain.

A múzeumokban telepített és üzemelő komputerok tapasztalatairól sajnos egyelőre kevés a publikált tudósítás. Éppen ezzel összefüggésben feszült várakozással nézünk egy, a közeljövőben várható kongresszusi (ülés, gyűlés) tudósítás elé; a rendezvény a Bajor Történelmi Ház (München) és a Bányászati-Ipari Múzeum (Észak-Bajorország – Theuern) gondozásában 1989 szeptemberében lesz az NSZK-ban, ahol a szakmai kollégium napirendjén szereplő fő téma: „Elektromos adatfeldolgozás-inventarizáció kultúrtörténeti reáliák hasznosítására.” Az egyes, önmagukban zártnak tekinthető gyűjtemények homogén területein – mint pl. az érem- és rovargyűjtemények – azonban már vannak tapasztalati tudósítások és szakmai tájékoztatók.¹⁰ Nemzetközi síkon az EDV (Elektrische Datenverarbeitung = elektromos adatfeldolgozás) már régóta betelepül a múzeumokba.¹¹ 1978-ban az UNESCO által kiadott *Múzeum* c. újság egy egész füzetet e témának szentelt.¹²

A párizsi ICOM-UNESCO Dokumentációs Központ és az ICOM Dokumentációs Bizottság (CIDOC) tapasztalatai alapján tervezik a legújabb bázisú dokumentációs és információs rendszer bevezetését a jugoszláviai múzeumokban. A zágrábi Múzejski Dokumentationi Center (MDC) az összes jugoszláviai múzeumban egyformán használható, egységes osztályozási rendszer kimunkálásán dolgozik, amihez felhasználja az angliai MODES Software rendszert (Museum Objekt Data Entry System), ami a cambridge-i Museum Documentation Association szervezet szellemi terméke. A későbbiekkel illetően arról is van szó (ill. tervbe van véve), hogy a múzeumi könyvtárakat az ICOM-etwork (ICOM-hálózat) igényei szerint alakítják ki az ICIS-UNESCO Software segítségével.¹³ Több mint 200 múzeumban és egyéb tudományos intézetben veszik

10. *Otfried von Vanaco*: Inventarizálás és dokumentálás ADV segítségével (ADV = automatikus adatfeldolgozás) például egy antik érménél. Forrásmű: *Herman Auer*: (HG.) *Muzeológia*; Új utak – új célok. Tájékoztató egy nemzetközi szimpóziumról; rendező: ICOM nemzeti bizottságok NSZK, Ausztria, Svájc 1988. május 11–14. között. Bodeni-tó–München–London–New York–Paris; K. G. Saur 1989. 99–107. oldal. *Gerhardt Tarmann*: Komputerezált gyűjteményadminisztráció, adatbiztosítás és feldolgozás a rovargyűjteményekben. Egy katasztrófa tapasztalatai. Forrásmű: *Hermann Auer*: (Hg) *Muzeológia*; Új utak – új célok. Tájékoztató egy nemzetközi szimpóziumról; rendező: ICOM nemzeti bizottságok: NSZK, Ausztria, Svájc 1988. május 11–14. között. Bodeni-tó–München–London–New York–Paris; K. G. Saur 1989. 108–116. oldal.
11. Például: *Alb. Schug*: Lehetőségek, problémák és határok tárgyi dokumentálásában adatfeldolgozó berendezéseken. Forrásmű: *Muzeológia*. Tudósítás egy nemzetközi szimpóziumról 1971. március 8–13. között. Kiadta: a Német UNESCO-Bizottság, Köln 1973. 153–161. oldal.
12. *Múzeum*; a francia kiadás címe: *Revue trimestrielle publiée par l'UNESCO*. Vol. XXX. No. 3/4. 1978.
13. *Branca Sulc*: Dokumentációs és informatikai rendszerek a jugoszláviai múzeumok gyakorlatában. Forrásmű: *Múzeumi Tájékoztató* 3/4. 1988. Zágráb 1989, 4–11. oldal. Ugyanebben a füzetben van egy írás *Zbynek Stransky*-től, aminek címe: Nemzetközi áttekintés a múzeumi elektronikus adatfeldolgozás történelméről és az erre vonatkozó legfontosabb irodalomról. Brno.

igénybe és használják – Kanadában, USA-ban, Ausztráliában, Új-Zélandon, Japánban és Európában – a PARIS elnevezésű (PARIS = Piclorial and Artifact Retrieval and Information System) a Kanadai Örökségi Információs Hálózatnak a rendszerét, amit 1981-ben két kanadai kísérleti múzeumban (pilotmuseum) és a Kanadai Civilizációs Múzeumban (Canadian Museum of Civilisation) kipróbáltak.¹⁴ Arról, hogy milyen pénzek vannak az ilyen vállalkozások mögött (kell, hogy legyenek!), utal a Museums-welt = Múzeumvilág című újság 1989 októberi számában található cikk, ami a következőt mondja ki: a Volkswagen alapítvány az európai művészetek nagy múzeumaiban használható és speciális katalogizáló számítógépek kifejlesztésére 3 millió DM-et bocsátott rendelkezésre, illetve adott.¹⁵

A komputerkonjunktúra hatására jelentkeznek a múzeumokban az időközben csaknem áttekinthetetlenül vált ajánlatok tömegei, amelyeket kifejezetten múzeumok számára kifejlesztett szoftvercsomagok tartalmaznak; melyeket a múzeumi vásáron (1990. Párizs) vagy egyéb idevágó rendezvényeken (PL. ICOM generálkonferencia 1989. augusztus–szeptember, Hága) a különböző számítógépek kiállításain mutattak be. És az elfogadandó ajánlat a muzeológus számára, aki rendszerint nem szakember, egyre nehezebb feladat, és gondot jelent a kialakult marketing-zűrzavarban a helyes döntést meghozni.

Most pedig térjünk vissza az osztrák szituációhoz. Az osztrák szövetségi múzeumokban a komputerkérdés nyilvánosan mintegy hat évvel ezelőtt került szóba. A bécsi Modern Művészetek Múzeuma alkalmazott először gépet 1985 tavaszán a Szövetségi Minisztériumban tudományos célra és a közigazgatási adminisztrációban használható és bevezethető információfeldolgozó technika kutatására. A Szövetségi Minisztérium pozitívan állt a kezdeményezés mellé, látni akarta azonban a tervezett elképzelésnek az összes szövetségi múzeumban való alkalmazására vonatkozó alapkoncepció megvalósításának folyamatát. Ezen elképzelésben mindezeket megelőzően az volt a kérdés, hogy milyen módon alakul a szövetségi múzeum informatizálásának elvi megszervezése, centralizált vagy decentralizált módon oldódik-e meg a kérdés. Ebből a célból megrendeltek egy tanulmányt a Bécsi Egyetemnek a statisztikával és informatikával foglalkozó intézetének Információs Rendszerek Osztályától.¹⁶ Ennek kellett megvizsgálnia a szövetségi múzeumban a komputer telepítés elvi lehetőségeit, és javaslatot kidolgozni annak realizálására, különös tekintettel a munkálatok következtében elvégzendő szervezési intézkedések előkészítésére, másrészt pedig egy párhuzamosan működő létesítmény, a Modern Művészetek Rendszerelemző Múzeuma részére konkrétizálni kellett a javaslatot, és egy különleges esetben egy – kicsiny – szövetségi múzeumban alkalmazni is kellett. Az ehhez szükséges ismereteket, melyek a kiírás alapján szolgáló Kötelezvényfüzet alapját képezik, szintén szállítani kellett. Egy üzemgazda-

14. A kanadai örökség információs hálózatának Emberiségi adatszótára. A kutatási csoport dokumentációi. Múzeumi Szolgálati Osztály 1. sz. publikáció 2. sz. javított kiadás; 1988/259. lap. (Ottawa, Ontario, Canada)

15. Múzeumi számítógépek. Forrásmű: Múzeumvilág–Baden-Baden 1. sz. 1989. október, 58. oldal.

16. Hasonlatos az „Elektronikus adatfeldolgozási elvek a szövetségi múzeumokban”. Tanulmány az osztrák szövetségi múzeumokban levő számítógépek alkalmazásáról – dokumentációs és ügykezelési folyamatok védelmében. A Szövetségi Minisztérium megbízására készült a tanulmányok és a kutatás számára. Projektumvezető: *Christian J. Breiteneder*, a *Min Tjoa*, Bécs 1988. Található: Összefoglalás 16. oldal. Őszinte szívvel mondok köszönetet a vonatkozó engedélyekért *Dipl. Ing. Georg Hanreich* úrnak, a Tudományos és Kutatási Szövetségi Minisztériumban, az írásos bizonylatokért és szóbeli útmutatásokért, amelyek a Szövetségi Minisztériumban fellelhetők az elektronikus adatfeldolgozás fontosabb összefüggéseit illetően és *Dipl. Ing. Peter Rebernik* úrnak, a Bécsi Műszaki Múzeum igazgatójának ugyanezen támogatásáért.

sági gyakorlatban járatos folyamat kialakításához e célból két jelenlegi állapot-elemzést készítették, és 1988 májusában két feladattervet mutattak be.¹⁷

Eme tanulmány legfontosabb eredményei álljanak itt tömörítvényként röviden idézve.¹⁸ Alapvető kérdés: centralizáció vagy decentralizáció!?

A centralizálás jelentős előnye az összes múzeumadat összekapcsolhatóságában rejlik, és így egy egyszerűbb rendszerkezelésről (ellátás, gondozás) lehet szó. A központi megoldással szemben áll, ill. az ellen szól mindenekelőtt a múzeumok érthető ellenállása az ún. érzékeny adatok (pl. biztosítási értékek, nem publikált tudományos eredmények stb.) kézről való kiadása miatt, mert ezeknél a rendszereknél az abszolút értelemben vett adatvédelem a tapasztalatok szerint nem biztosítható. Az adatbank szoftvere ezenkívül rendkívüli mértékben komplex kell legyen, hogy a témátípusok nagy választékával és sokrétűségével számolni lehessen. Ebből fakadóan keletkeznek olyan tranzakciós teljesítési költségek, amelyek – az eddigiek során, legalábbis a legtöbb esetben – csak az egyes múzeumokon belül merültek fel. Egyetlen rendszer kiesése ennél a megoldásnál egyet jelent az összes múzeum blokkolásával.

Ezen előnyök és hátrányok mérlegelésével a tervező team olyan helyzetbe került, hogy minden múzeumot sikerült egy vagy több minikomputerrel felszerelni, melyek csak a múzeumon belüli kapcsolásokkal rendelkeznek. Tény viszont, hogy az összes múzeumban ezt a szoftvercsomagot kell alkalmazni. Egy központi stáb és szerzői bázis gondoskodik a rendszerek védelméről és az üzembe helyezett rendszerekről. Pótlólagosan szóba kerül(het) javaslatként egy központi adatbank, amelyik a szövetségi múzeum tárgygyűjteményeire vonatkozó fontosabb adatok alaki megfogalmazását tárolja, illetve tárolhatja. Eme adatbankhoz adott esetekben minden szövetségi múzeum és a minisztérium hozzáférhet. Minden múzeum köteles periodikus időközönként az újonnan alkotott adatokról a központi adatbankhoz egy kópiát eljuttatni hálózaton vagy adathordozón keresztül. A központi gyűjtemények adatbankja úgy is tekinthető, mint dokumentációs adatbank, tehát csak kérdezhető, de módosításra nem fogad beavatkozást.

A gyűjteménydokumentáció-informatikának egyik legnagyobb problémáját a tervező team abban látja, hogy nincs egységes általánosságban elismert és elfogadott dokumentáció-tárgymutató szabvány, valami olyanféle, mint a könyvtári munkához tartozó RAK. Ha azonban az adatok összesítésére nem rendszerező módszerrel kerül sor, úgy az a probléma ismételt felbukkanásához vezet. További félelem érezhető a múzeumok részéről, mert aggódnak autonómiájuk és individualitásuk esetleges elvesztésének lehetősége miatt. És nem szabad alábecsülni a szerfelett magas költségeket, melyekkel egy ekkora befogadású EDV (elektronikus adatfeldolgozás) megoldásnál számolni kell, és ez alatt nem csak a hardverek és szoftverek telepítési (kiépítési + beüzemelési) költségeit tekintjük. A kényes büdzsésituációnál, amiben jelenleg az osztrák szövetségi múzeum kínlódik, a felelős politikusok azonnal kézbe kapják a kérdést (ráharapnak a témára – szabadabban fordítva!): mekkora személyzetet lehet megspórolni a múzeumokban az elektronikus adatfeldolgozás bevezetése által?

17. Modern Művészetek Múzeuma, Rendszerelemzés. A Modern Művészetek Múzeumával kapcsolatos tanulmány, ami a dokumentáció és az általános iratanyag védelméről készült. A tanulmány lényege: komputeralkalmazás az említett célra. A I. jelű rész az ún. „Van-elemzés”, vagyis az adott helyzet elemzése, 2. kötet Bécs 1987. A II. jelű rész az ún. „Kell-elemzés”, tehát az elérni kívánt cél elemzése, Bécs 1988. Rendszerelemzés a Szövetségi Múzeumban. Tanulmány egy olyan komputer beállításáról, ami az Osztrák Szövetségi Múzeumban tárolt dokumentáció és egyéb iratanyag védelmére hivatott. I. jelű rész az ún. „Van-analízis”, ami 3 kötetben jelent meg Bécsben 1988-ban. A II. jelű rész az ún. „Kell-analízis”, ami szintén Bécsben jelent meg szintén 1988-ban.

18. Ugyanaz, mint ami 16. alatt szerepel 3. oldaltól folyamatosan.

Ezeket az illúziókat sajnos mindenki azonnal szétzúzza, aki információvédelemmel ellátott elektronikus rendszerek felépítésének és alkalmazásának inventáriális ügyeivel (fővállalkozás-szerű realizálás) foglalkozik. Éppen az ellenkező helyzet alakul ki. Az a gyakori helyzet ugyanis, hogy számos, esetenként több száz éves antikumok visszaható tárolására kerül sor, és így egész számottevő személyzetnövelés szükséges. Nem kevésbé fontos az is, hogy a múzeumi tárgyak komplex adatrendszerének letárolásához – néhány véleménnyel szemben, – nem lehet segéderők alkalmazásáról beszélni (szóba sem jöhet), mert ez a munka csak tapasztalt múzeumi személyzettel hajtható végre, vagy legalább az e célra kiképzett, betanított szakemberekre van szükség. Az elektronikus adatfeldolgozás tehát nem szűkíthető le a gépi egységek felállításának ráfordításaira, de megkönnyíti a gyűjtött adatok kézben tartását.

1988 közepén az egyes szövetségi múzeumok konfrontálták az igazgatóságokat a tanulmány eredményeivel, és kérték a koncepcióval kapcsolatos álláspontjukat. A minisztériumok felvilágosítása után a visszajelzések kiábrándítóak voltak, amin az adatfeldolgozási tapasztalatok hiányával küszködő és többnyire klasszikus filozófiai és műszakilag nem képzett múzeumigazgatók és azok munkatársai ismeretében nem lehet csodálkozni. 1989 őszén a minisztérium áldásával egy kísérleti projektum beindult, melynek célja a közigazgatási területen létrehozandó EDV megvalósítási koncepciója, majd bevezetése volt négy kiválasztott szövetségi múzeumban témainventariálás és a könyvtári munka területén. A nagysága, szervezete és gyűjteményállománya szerint egymástól teljesen különböző négy kísérleti múzeum: az Albertinai Grafikai Gyűjtemény, Modern Művészetek Múzeuma, a Természettörténeti Múzeum és a Bécsi Műszaki Múzeum. A Műszaki Múzeum igazgatóját nevezték ki a projektcsoport koordinátorának és vezetőjének, aki képzettsége és szakmai tapasztalata alapján átfogó EDV (elektronikus adatfeldolgozási) ismeretekkel rendelkezett.

Az eddigi munkaértekezletek és ülések tapasztalatai alapján a legkisebb nehézség a varakozásnak megfelelően a közigazgatás és a könyvtári munka területén adódott. A múzeumi ügyintézés számára egy, a szövetségi minisztérium igazgatósága részére már kifejlesztett tudományos kutatás céljára szolgáló rendszert, a Kancellári Információs Szisztémát (KIS) kellett adaptálni. A múzeum könyvtárát illetően tapasztalatokat a kísérleti projektumtól várhattunk, aminek programja az Osztrák Néprajzi Múzeumban futott, és amiről még szó fog esni.

A legnagyobb nehézségek a témaadatbank területén jelentkeztek. A már említett hiányzó adatszabvány miatt itt számos kérdés felvetődött. Néhány múzeumban még egészen régi divatú inventariálási rendszer működik, melyek nem ritkán az egyes házak (ill. intézmények) különböző osztályain belül vannak koordinálva. Számos tárgyról csak hiányos vagy egyáltalán semmilyen adathordozókkal (adat-adatok) rendelkezünk. Csupán néhány tárgycsoport rendelkezik egy általában elismert szakterületi thesaurus-sal (thesaurus = gyűjteményes mű, tudományos anyaggyűjtemény).

A négy kísérleti múzeum igényei számára időközben adatfelmérőívek készültek. A következő munkaléptést ezen ívek kompilálása (egyéb művek összeollóztatása) és a betáplálási modalitások (mód, körülmény) szabványosítása tette ki. A tervezőcsoport ismereteinek eddigi állása szerint az adathalmazok felosztását a legjáratosabb megoldás szerint *három mezőre* kell telepíteni a témafelmérőívek alapján. Egy komplett adathalmaznak egy *fejrész*ből, egy *leíró rész*ből és egy *kezelési/alkalmazási rész*ből kell állnia. A fejrésznek az alap/bázisadatokat kell tartalmaznia az adott tárgyról (inventárszám, megnevezés vagy jelölés, származás, eredet, időbeni besorolás, thesaurus-adatok, a múzeum neve) és ezeknek centrális definícióval kell rendelkezniük, majd később egyszer általában járatos felhasználó információs rendszernek megfelelő formátumra kell (át)alakulniuk. A leíró résznek egy minden múzeum számára vagy minden tárgycsoport részére célirányosan, éppen ezért különböző módon kell végső formáját elnyernie.

Ennek ellenére azonban egy közös szabványos adatformában kell a célra szolgálniuk, és minimálisan a saját múzeumukon belül egymással összakapcsolhatóknak kell lenniük. A kezelési/alkalmazási rész tartalmazza a leggyakoribb egyéb adatokat az adott tárgyról, mint pl. a származási hely, restaurálási körülmények, kölcsönforgalom stb. Ebben a kezelő részben lenne látható a gyűjteményeknek és a kezelésnek egy jellemző metszete. Miután az egyes múzeumokban fellelhető adattömegek egymástól lényegesen különböznek, az optimális hardver-konfigurációt alapos vizsgálatnak kell alávetni. A Modern Művészetek Múzeumában, ahol kb. négyezer db tárgy van elhelyezve, és ez alkotja a jelenlegi gyűjteményt, egy PC (személyi számítógép) esetleges hálózati perifériákkal teljesen kielégítené az igényeket. Ezzel szemben a Természettörténeti Múzeumban, ahol kb. 20 millió db tárgy van elhelyezve egy többezerszeres tárolóteljesítményre lenne szükség, ezért célszerűnek látszik szövetkezni a bécsi egyetem interfakultáris számítóközpontjával, ami jelenleg a háromra összesen kilenc tudományos múzeumi osztállyal rendelkező, minden igényt kielégít.¹⁹ Ami a végleges szoftver-kivitellet illeti, még nincs végleges döntés.

Az előrehaladott kiviteletet tehát úgy kell elfogadni, hogy azok még egy időn keresztül kitartsanak, amíg a műszaki, szervezéstechnikai és pénzügyi feltételek kialakulnak és létrejönnek, úgy, hogy a szövetségi múzeum vagy talán az összes osztrák múzeum egymással egy EDV-rendszer segítségével összekötővé válják. A körülmények tárgyilagos szemlélése során kétségek támadnak abban, hogy ez a közös megoldás valaha egyáltalán létrejöhet-e. Ezen az alapon az osztrák néprajzi múzeum egyelőre egy saját utat választott, és a saját komputerépítményeire egyedi/egyéni megoldást keresett és talált.

Az osztrák múzeumok ellátása hard- és szoftverekkel a Néprajzi Múzeum (ÖMV) és a Jelenkori Intézet (IGV) számára

Az Osztrák Néprajzi Múzeum és a Jelenkori Néprajzi Intézet jelenleg a következőkkel van felszerelve: összesen 9 db IBM-kompatibilis AT ill. XT személyi számítógép 286 ill. 386 típusa, DOS operációs rendszerrel. RAM-méret 640 KB-tól 1 MB-ig terjed és a merev lemezkapacitás (Hard-Disc) pedig 20–80 MB között van. Ehhez hozzátartozik 1 VGA és 2 EGA színes képernyős monitor és 6 MGA monitor, 1 lézernyomtató, 1 tintasugaras nyomtató, 4 db 24 tűs nyomtató, végül 2 db 9 tűs nyomtató komplettálják a felszerelést. A megvalósítás költségei a hardverek vonatkozásában kb. egy félmillió ÖS-re rúgnak, amit az ÖMV és az IGV folyóbüdzséből kellett fedezni.

A Jelenkori Néprajzi Intézet számára az első PC 1987-ben készült el. Egy ottani alkalmazású kollegina mutatott először készséget a hideg vízbe ugrani és magát az új technika szolgálatába állítani. Általános tartózkodás volt tapasztalható kezdetben a kollégák részéről az új médiummal szemben, ami egyrészt a szellemi tudósokat állítólagos vagy valós bátortalanúságtól a műszaki innovációhoz akarta jöllehet átsegíteni, másrésztől azonban a hiányzó kiképzést hiányolták. A mai generáció már a gyerekszóban együtt nő fel a komputerrel, de köztünk senki sem akadt, aki a múzeumban először konfrontálódott a számítógéppel, amint a számítógépes tapasztalatok egyre inkább alakultak, ne esküdött volna a kiképzés fontosságára. Csoportdinamikai fejlődésben *figyelemre méltó*, de hangsúlyozni szeretném, hogy *nem akaratlan* folyamat zajlott le. Az első komputer bizonyára elcsodálkozott, alkalmasint talán nevetett is, de

19. Hasonlít *Peter Rebernik* munkájához, aminek címe: Tudósítás a „Szövetségi Múzeumban fellelhető elektronikus adatfeldolgozás” munkacsoport tevékenységéről. 1989. december 2-i állapot. Géppel írott, illetve kézirat, 5. oldal.

a házba egyszer behozott bacillus megkezdte észrevehetetlen hatású akcióját. Ha a PC-k elosztásra ill. elrendezésre kerültek volna a munkatársak között, bizonyára nagy ellenállás alakult volna ki mindennel (mindenkivel) szemben. A „lány vagy sima szülés” módszere azonban jobban eredményeket hozott. Napjainkban már két akadémikus és két akadémiai tag dolgozik házunkban személyi számítógépen.

Térjünk azonban vissza az IGV-hez és annak az első védett EDV-s projektjéhez (IGV = Jelenkori Néprajzi Intézet). Szóba került az osztrák néprajzi bibliográfia²⁰ 17–19. köteteinek (folytatásainak) kiadása, melyeket 1965-től folyamatos időközökben kiadott az Osztrák Néprajzi Intézet. A kötetenként mintegy 3000 címszót tartalmazó adathalmaz, amit eddig a hagyományos módszer segítségével adminisztráltak le, a PC alkalmazásával sokkal racionálisabban került feldolgozásra. A program beindításának kezdeti nehézségei után – amit az ÖVB követelményeinek az IVB igényei szerinti kielégítése okozott, amit a kiadó röviddel korábbi időpontig az USA-ban valósított meg és az 1979/80-as év kötetétől EDV alkalmazásával állítottak elő.²¹ – az előnyök nagyon gyorsan bizonyították alkalmazhatóságát (ÖVB = Osztrák Néprajzi Bibliográfia; IVB = Nemzetközi Néprajzi Bibliográfia). A szisztematikus, alfabetaikus és időrendi elrendezésű bibliográfiai (tartalom) jegyzék mint olyan mellett most már a számítógép veszi át a korábban sok fáradsággal elkészített szerzők, személyek, tárgy és hely szerinti regiszter összeállítását is. A program automatikus, önállóan vezeti az index szerinti besorolást a tartalom szerinti elrendezésen keresztül, és kiad egy kész, lap- és oldalszámozott (paginírozott) és azonosítási numerikával ellátott dokumentációt.

Időközben a Jelenkori Néprajzi Intézetben az MS-Word 5 jelű program segítségével egyéb szövegek előkészítésére is lehetőség nyílt. Emellett fut egy program az ún. Z-archívum feldolgozására (azaz újságkivágások alakjában jelentkező néprajzi forrásanyagok feldolgozására), ami időközben 85 000 gyűjteménydarabból álló terjedelemre bővült. A következő lépésre 1988 áprilisában került sor az ÖMV könyvtárban egy PANATEK AT 386/20/25 MHz-es órajelű (Clock) és 40 MB-os mágneslemezzel/ egy MGA-monitor (Monokróm grafikus adapter) PHILIPS és egy 9-es szélességű tintasugaras nyomtató (Brother) beszerzése alkalmával. (ÖMV = Ausztriai Múzeumok Egyesülete). A könyvtárban egy adaptált archívprogram dolgozik, ami megfelel a RAK–BW felépítési elveinek és az ISBD előírásainak. (RAK–WB = Alfabetaikus Katalogizálási Irányelvei a Tudományos Könyvtáraknak; ISBD = Nemzetközi Szabványok Könyvek Leírásához). Ez a program lehetővé teszi a különböző kritériumok szerinti címkeresést, a kartotékok RAK–BW irányelvek és előírások szerinti kinyomtatását és egy olyan folyóírás nyomását; ami ugyanazon információkat tartalmazza, melyeket a kartotékok hordoznak és a régi, kézzel írott naplókönyvet helyettesíti, ill. pótolja. A könyvtárban jelenleg 35 331 inventáriális számra rúg az állomány, amit kb. 100 000 könyvkötészet egységre (könyvek, különnyomások, 450 folyó újság, folyóirat stb.) becsülhető fel. Az évenkénti átlagos forgalom kb. 1500 számot tesz ki, ami megfelel kb. 3500 kötetnek.

Az Osztrák Néprajzi Múzeum Könyvtára az előzőeken túl az előző évben be lett vonva a Szövetségi Minisztérium tudományos és kutatási célra szolgáló kísérleti projektívába, és azóta rendelkezik egy IBM-terminállal, ami egy telefonállomás-vezetéken keresztül össze van kötve a Bécsi Egyetem számítóközpontjával. A vezérlőberendezés nem rendelkezik önálló számítóteljesítménnyel és csak egy „on-line” alkalmazást tesz lehetővé. Az adatbetápláló intézet az Osztrák Könyvtárak Szövetsége. Az adatok jelenleg a Bécsi Egyetemnek, a TU–WIEN-nek (Bécsi Műszaki Egyetem), az Innsbrucki

20. Ausztriai Néprajzi Bibliográfia. Összefoglaló az 1981 és 1983 között megjelent új kiadásokról, továbbá kivonatok az előző évfolyamok anyagából. Készült: Klaus Beil irányításával, munkatárs: Eva Kausel. Bécs 1988. Kiadó: Osztrák Tudományos Társaságok Kiadója.

21. Az IBV kiadója 1989 óta Brémában található a Német Szövetségi Köztársaságban.

Egyetemnek állnak rendelkezésére, és ezekhez folyamatosan mások jönnek. Kutatás-keresés esetén BIBOS-system szerinti az operáció. Eme berendezés haszna a néprajzi szakma számára egyelőre csekély, miután a néprajzi adatállomány a teljes információ-tömegnek csupán kis hányadát teszi ki. A betárolt adatok zömmel az érintett könyvtárak legújabb állományára vonatkoznak és elsősorban a természettudományokra orientáltak.

A harmadik alkalmazási terület múzeumunkban a PC-ket illetően a Néprajzi Egyesület igazgatási adminisztrációja, a múzeumkassa helyzetének vezetése és mindkét téma számlázásának lebonyolítása. A Néprajzi Egyesület az Osztrák Néprajzi Múzeumok jogi képviselője, és a 850 tagszervezet ellátása jelentős hatósági-igazgatási kiadásokat jelent számára. Egyedül a tagsági kartonok karbantartása, a hírlapok havonkénti postázása a tagság részére és a hasonló ügyek intézése éppen a klasszikus alkalmazási lehetőségei az elektronikus adatfeldolgozásnak. Erről a terminálról lehet a múzeum cserepartnereit ellátni, a könyvkereskedőket kielégíteni és az összes szervezési intézkedést megtenni (pl. meghívások rendezvényekre, kiállításmegnyitásokra, plakátterjesztés stb.). Amióta komputerünk van, azóta tudjuk pontosan könyvtárunk készlet szintjét, már előre tudjuk, hogy a kedvenc üdvözlőlap-motívum mikor lesz kibocsátva, és amióta ehhez még a legmodernebb elektronikus összegző pénztárgép (kassa) hozzá van kapcsolva, egy gomb nyomására azt is megtudjuk, hogy pl. vasárnap 10–12 óra között hány látogató kereste fel a különkiállítást, annak katalógusát hányan vásárolták meg, és hányan vettek részt a tárlatvezetésen.

A legnehezebb és ezért nem véletlenül az először gondozásba vett PC-alkalmazás szempontjából kiemelt múzeumi terület: az egész gyűjteményállomány nyilvántartása. Az elmúlt év nyarán kifejlesztettünk erre a célra egy programot. Egy féléves kipróbálási fázist követően a módosítási és tökéletesítési viták után az adatkérdőívek alapján 1990 januárjában már az összes érintett munkatársunk elfogadta azt a kialakult (kialakított) verziót, amit úgy ítéltünk meg, hogy a gyarapodó történelmi gyűjteményünk megóvásának feltételei között a mi múzeumi gyakorlatunk igényeinek a legjobban megfelel.

Az összes programunkat, amelyek a már említett intézetekben, a Jelenkori Művészetek Múzeumában, könyvtárakban, az adminisztráció-nyilvántartásban futtathatók, továbbá az inventariális programot az adatbankrendszer levéltárában használjuk. A levéltári adatbank a PC-FOUR programcsomagból (PS Limited GB) származik, ami egy szövegszerkesztő programból (Quill), egy táblázati kalkulátorból (Abacus), egy üzletvitelgrafikon-programból (Easel) és éppen a levéltári adatbankból áll. Múzeumunk különböző osztályain a speciális programokat a bécsi BLUTSCH cég készítette, s ők tanították be a hardver kezelését is.

Dr. Dieter Blutsch úr személyében egy rendkívül rugalmas partnert talált a múzeum, aki kimunkálta a számtalan probléma megoldására vonatkozó mindenkor optimális alkalmazhatóságú programot. Éppen a dialektikának köszönhetően – ami a múzeumon kívül áll és szisztematikus logikájú komputerprogram-futtatást alkotó programozók, továbbá az ezeket alkalmazók a múzeumi gyakorlat igényeit szolgáló gyűjteményvezetők között jött létre – gyümölcsöző fejlődési folyamat alakult ki. A programok alkalmazásának különböző osztályokon kialakuló tapasztalatait a következő hónapok fogják megmutatni, nevezetesen azt, hogy ezek a testre szabott programok számolnak minden igény kielégítésével. Egy ily módon önállóan kifejlesztett program előnye egyebek között abban áll, hogy alkalmassá válik az esetleges bővítésekre.

Jelenleg három munkatárs dolgozik az inventarizálási programmal, melynek célja a leltározás és a jegyzékbe sorolás. Jőmagam egyedül megkísérlem az Osztrák Néprajzi Múzeum tárgygyűjteményében szereplő mintegy 74 000 db inventariális (tárgyi) szám életkor szerinti összefogását; egy munkatárs a folyamatos leltárba vétellel foglalkozik, egy kolléga pedig a fototékában (film-fotótár) ügyel az ottani ágendára (előjegyzési v.

nyilvántartási napló). A fototéka állománya kb. 60 000 db pozitívból, 14 700 db egyes-negatívból (4,5x6-tól 18x24-ig) áll; kereken 1000 db sávnegatív és 16 300 db diapozitív és 310 db nagy formátumú fotó tartozik még a tékához. Tervezzük a későbbiekben a grafikai alkotások archívumának hasonló rendszerezését.

Amint a könyvtárban adott a lehetőség a programnak kartotékok nyomtatásához való alkalmazásra, ugyanúgy készülhetnek folyóiratok és különböző kritériumokat kielégítő keresőkészségek (segédletek a kutatáshoz) is.

A tárgygyűjtemény és a fototéka számára kimunkált adathordozók (tárgnyilvántartó kartonok) a következő paramétereket tartalmazzák:

Tárgygyűjtemény-kartoték:

1. A múzeum megnevezése és a gyűjtemény típusa (tárgygyűjtemény, fototéka, grafikagyűjtemény, könyvtár . . .)
2. A kinyomtatás dátuma és időpontja
3. A bevételezés dátuma és aláírás
4. Az utolsó módosítási bejegyzés dátuma
5. A tárgy inventáriális (leltári) száma
6. Trachsler szerinti funkciószám (Walter Trachsler: „Kultúrtörténeti tárgyi értékek rendszerezése.” A funkciócsoportok szerinti osztályozás alkalmazása múzeumokban és gyűjteményekben. Bern–Stuttgart Paul Haupt Kiadó, 1981.

Ez egy nehéz kérdés, amiről mi a házunkban (munkahelyünkön) sok és elvi jellegű vitába bonyolódunk, és ezek a viták nincsenek lezárva. Olyan komplex komputerkomputer rendszerezését, mint a kultúrtörténeti vagy akár a néprajzi gyűjtemény – ahol egy bútordarabról, egy kaszáról, kőagyagedényről és egy cintányérről (öntányér), lőedényről, csepűszakállról, játékbauszról, nadrággombról, képerettről egészen a néprajz egyházi kincséig, tehát kimondottan elsődleges értékhordozóktól egészen az ismeretlen kultúrkinceskig minden előfordul – olyan jól csinálni, ahogy csak lehet, hát ez mindmáig – legalábbis a mi ismereteink szerint – nincs megoldva. Számos kísérletet végeztek ezen a vonalon, melyeknek során minden felelősségtudattal rendelkező múzeumi szakember a maga módján kereste, milyen módon lehetne gyűjteményét áttekinthető módon rendszerezni, melyek – mivel egyenként is óriási terjedelmű témáról van szó – ugyancsak diszparatív (különböző, eltérő) módon kezelendők.

Ezúton nem sikerült a rendszerek és az osztályozás bonyolult témájához közelebb kerülni. Most pedig szeretném néhány mondattal esetelve bemutatni a Trachsler-féle rendszert és megvilágítanám, hogy mindezek ellenére miért élünk néhány fenntartással.

A svájci Walter Trachsler Múzeum a zürichi Svájci Országos Múzeum gyűjteményénél szerzett több évtizedes tapasztalatok alapján létrehozott a kultúrtörténeti gyűjtemény tárgyaira egy téma-kartoték-készletet, ami önmagában – mint kompetens munkaeszköz – felhasználható volt az elektronikus adatfeldolgozás előkészítő stádiumában.²² Ez besorolta az összes muzeális tárgyat a használatukból fakadó kontextbe (tehát a műalkotás valóságmezejébe, ahol a tárgy keletkezett és amiben értelmezhető), ugyanis a kultúrtörténeti gyűjtemények *rendszer* szerinti exakt meghatározását kíván-

22. *Walter Trachsler*: Kultúrtörténeti tárgyak gyűjteményes rendszerei. Ez a munka valamennyi múzeum számára útmutatást ad, az előadásomban is több helyen szerepel, mert a maga összességében az osztályozási rendszereket illetően példamutató értékűnek lehet tekinteni. A *Walter Trachsler* által kidolgozott osztályozási rendszer minden múzeumban és gyűjteményben alkalmazható, ahol gyűjtemények egyes tagjait a működésükre leginkább jellemző kritériumok alapján kívánják számítógépes rendszer alkalmazása céljából csoportosítani. A gép tehát működési csoportonként osztályozott alkalmazást biztosít. Megjelent Paul Haupt kiadó gondozásában 1981-ben, Bern, Stuttgart, 18 oldal terjedelemben.

ják az objektumok tekintetében, amely rendszer „egyes tárgyak besorolása egymás fölé rendeltség keretében beszerzési egységeként definiálva”.²³

Trachslernak ennek alapján kifejlesztette saját rendszerét, melynek elnevezése: „Szakterületek magasabb osztályozási rendszere”.²⁴ Ilyen szakterületek pl.: természet és környezet, egyén és közösség, mezőgazdaság, háztartás, kézművesség-ipar stb., melyeknek későbbi jelentőség- (jelentési) és működéscsoportok szerinti tagolódása ill. csoportosítása lehetővé teszi az egy/egyes tárgyak hierarchiába való besorolását az egyre növekvő, egyre nagyobb beszerzési/származási rendszerekben. Hogy a kartoték-rendszerekben való keresést meg lehessen könnyíteni, Trachslernak szakmai területeihez tízes (dekád) számrendszerű kódszámokat rendelt, amelyek a specifikálás fokozatai szerint bővíthetők.

Mint minden rendszernek, úgy ennek is megvannak a maga gyenge oldalai. A modell szerinti példa esetében, ami az ÖMV-ben (Osztrák Múzeumok Egyesülete) egy közös témacsoportot/tárgykört alkot, Trachslernél, amint azt ő általában megköveteli, szakmailag elkülönített előállításuk alapján kerülnek kódolt besorolásúra, tehát a viaszmodell a viaszgyártónál, a rajzmodell a rajzkészítőnél, a sütéménymodell a konyhai sütőberendezésnél, ami egy zárt gyűjteményegység egymástól való szétszakítását jelenti. Így pl. az „esküvői párta” a menyasszonyi ruházathoz van besorolva, és az esküvői kellékek mint „fejfedő” többé nem található meg. Néhány területen, mint pl. a ruházatkódolás, a rendszer alig kínál többet, mint egy „keretfogalom”. A muzeológusoknál ezt fenntartással fogadják, speciális ismereteik alapján olyan differenciálást kell alkalmazni, amelyek üres pozíciók létrehozását teszik lehetővé.

Miután az eddigiek során nemcsak semmi egyéb, hanem egyáltalán semmiféle nyilvános publikáció nincs a kultúrtörténeti gyűjtemények egyetemleges osztályozási rendszerére vonatkozóan,²⁵ egyelőre úgy döntöttünk, hogy a kutatómunka megkönnyítése végett, a szaporulat címszavazásának elvégzése mellett, a különböző nehézségek és fenntartásaink ellenére, alkalmazzuk a Trachslernak szerinti kodifikálást.

7. A tárgy származási helye (depó, bemutató, kiállítás, vásárlás, elvesztés-találás, kiválás az antik tárgyak közül stb.)

8. A tárgy megnevezése.

Itt van a második nehézség a funkcionális számozási rendszer miatt; szerintem ugyanis gyakran előfordul, hogy azonos dolgokat különböző elnevezéssel jegyeznek be

23. Az ide tartozó megjegyzés megegyezik a 22. alattival 10. oldal.

24. Az ide tartozó megjegyzés szintén megegyezik a 22. alattival, de a 16. oldalon található.

25. Bizonyos gyűjteményterületek vagy gyűjteménycsoportok számára, mint például kerámia, ruházat, háztartási készülékek és ehhez hasonlókat számára számos egymástól eltérő javaslat született terminológiai szempontból, tehát a gyűjtemény egyes darabjai eltérő módon is elnevezhetők. Eme szükségszerűség – egyben adottság tipológiai/tipográfia – számára mindenképp Franciaországban kezdeményeztek osztályozási rendszert. – Ingolf Bauer, Werner Endress, Bärbel Kerkhoff-Hader, Rupert Koch, Hans-Georg Stephan közös munkája: Vezérfonalak kerámiatárgyak leírásához (középkor–újkor). Tartalom: Terminológia–tipológia–technológia. – Kollmünz/Oberpfalz kiadó: Michael Lassleben 1986. Cím: Vocabulary of basic terms for cataloguing costume (= ajánlott szóhasználat a ruházati katalogizálás fogalmai alapján). – ICOM International Committee for Museums and Collections of Costume (= Nemzetközi Bizottság a múzeumok és gyűjtemények ruhadarabjai számára). – Fegyverzeti, ruházati rajzok c. kiadvány 24. szám 1982. – Marie-Thérèse Duflos-Priot, Philippe Richard, Patrice Bekus műve: Systeme descriptif du costume traditionell francais (= Hagymányos francia ruhadarabok leírásának rendszere). – További kiadványok: Typologies duvetement et du couvre-chef; Matières, morphologie, décor; Aspects culturels . . . Ezeknek kiadója: Editions de la Réunion des Musées Nationaux Paris 1988. – Objets civils domestiques; Principes d'analyse scientifique. Vocabulaire . . . Ezeknek kiadója a Francia Kulturális Minisztérium 1984.

az inventariális (leltári) könyvekbe. Ezt is figyelembe kell venni egy egyáltalán lehetséges, egységesített terminológia kialakításának sikere érdekében, és a keresőfogalmak segítségével kell a címszavakat a lehető legtöbb bevezetésnél alkalmazni, vagyis a címszavakat a keresőfogalmak segítségével kell regisztrálni. Pl.: egy üveg hátoldalára festett kép, amin Szent Miklós van ábrázolva az inventariális könyvekben fellelhető mint festettüvegkép, ájtatos kép, szentábrázolat, Szent Miklós stb. A komputer azonban arra kényszerít bennünket, hogy ugyanazt a dolgot ugyanazon elnevezéssel kezeljük, noha tudjuk, hogy le van tárolva.

Amennyiben egy adott esetben nagy mennyiségű adatot kell egyszerre letárolni, az alfabetikus kinyomtató segítségével lehet a címszavakat tartalmazó tájékoztató jegyzékből kiemelni, majd egységesíteni lehet azokat. Az ilyen tájékoztató listák legvégül is egy thesaurust tesznek ki (gyűjtemény, fogalmi tárház), ami a későbbiekben egyszer egy összehasonlítható rendszerként lehetővé teszi hasonló tárolású komputerekkel való egybevetést.

9. Tájszólás szerinti megnevezés
- 10–18. A tárgy fellelésének adatai
10. Előállítási/keletkezési hely. A helység meghatározásához fel kell tüntetni egymás mellett a helység közigazgatási nevét, rendőri kerületét/körzetét, úgy mint az autórendsza-mokon, a szövetségi államot. Antik vagy ősrégi tárgyak esetében az akkor használatos megnevezés alkalmazandó.
11. Előállító-gyártó. Név és szignatúra (jelzés, jelölés, jelzet, címke), ha ismeretes.
12. Keletkezési/előállítási idő. Ha a tárgy dátumozott, úgy az évszám mellett a „dat” rövidítés is megjelenik, ami datáltat jelent.
13. Alkalmazási hely
14. Alkalmazó. Név és szignatúra, ha ismeretes.
15. Alkalmazási idő. Számokkal kifejezetten, olyan pontosan, amennyire az ismeretes. A 19. századra pl. 18-as számjegy áll; évszázadunk 60-as éveit 196-nak jelöljük. A megjelölés, mint pl. barokk, biedermeier és hasonlóak a címszó alatt jelenik meg.
16. A begyűjtés módja. (K)auf = vásárlás; (S)chenkung = ajándék, adomány; (L)egat = hagyomány, hagyaték, végrendelet, ha ismeretes. A felmérő értékelés adatai, vásárlási ár, értéknem.
17. Be/megszerző vagy a tárgy átadója (gyűjtemény, régiségkereskedő . . .)
18. Az ÖMV szerinti beszerzési időpont (Osztrák Múzeumok Egyesülete)
- 19–29. A tárgy leírása. (Címszó vagy jelszó; minden megjelölésnél többféle szóbeli leírás előfordulhat. Ezeket azonban vesszővel vagy üres szóközzel kell egymástól elkülöníteni, hogy a komputeres keresés lehetséges legyen.)
19. Méretek
20. Anyagok
21. Technika
22. Alak
23. Dekoráció
24. Szín
25. Motiváció
26. Állapot
27. Funkció. Ezt csak akkor kell megjelölni, ha az a tárgyról egyértelműen nem állapítható meg (kocsikerék mint virágállvány, ruházat mint farsangi jelmez és hasonló).
28. Kiegészítés, kivétel. A megjegyzések azon formája, amelyeket egyébként nem lehet valamilyen ok miatt használni; ilyenkor utalni kell valami hasonló tárgyra.

29. Szöveg. Egy vagy több kartotékon, zárt oldalakon szereplő szövegdalok nem egy kimerítő, leíró szövegben szabadon való megfogalmazása, minden rigolyás (szigorú, kérlelhetetlen) szóbeli rövidítés alkalmazása nélkül, úgy hogy a címszószerű, a kartotékon szereplő leírás kiegészüljön és kitisztuljon, de megengedett egy közelebbi, származásra vagy egyébre utaló magyarázat is. A kartotékon a szöveg címszó alatt fel kell tüntetni a szövegdalalon szereplő sorok számát.
- 30–32. Utalás a tárgy dokumentációjára
30. Fototéka-jelzőszám, ha ehhez a tárgyhoz negatív/pozitív film, diaposzítív stb. tartozik. (Hasonlóan a fototéka-kartotékhoz.)
31. Az esetlegesen fellelhető levéltári/archív adatok (levelek, dokumentumok, okmányok, számlák stb.). A rovaton megjelenik az *Igen*, ha van valami. Részleteket a szövegdalalon kell hozni.
32. Az esetlegesen fellelhető irodalmi forrásmunka adatai. A vonatkozó rovaton megjelenik az *Igen*, ha van valami. Idézeteket, könyvtári jelzőszámokat stb. a szövegdalalon kell hozni.
33. Vezér/címszavak, keresőfogalmak, melyeknek segítségével egyetlen lehetőség adódik a sokféle hozzájutási lehetőségből. 10 címszó felhordása lehetséges. Itt adódik a kérdés: a jövőben milyen kritériumok alapján kell jószerivel egy tárgyat keresni. A fogalmak hierarchiája (A felső vagy vezérfogalmak részletei) = változó kutatási/keresési kiindulási bázissal. A kérdésfeltevés a tudományos diszciplínákban változhat, ezért az itt alkalmazott munkatársak kötelesek egy lehetőleg nyitott rendszert alkalmazni.

Kartoték–fototéka

1. A műzeumnak és a gyűjtemény típusának megnevezése
2. A kinyomtatás dátuma és óra szerinti időpontja
3. A kiadás keltezése és szignatúra
4. Az utolsó módosítás felvételének dátuma és szignatúrája
5. A fototéka inventariális-száma. A szám előtt áll a megfelelő dokumenttípus rövidítése:
 - g = nagyformátum (24x30-tól)
 - p = pozitív
 - d = dia
 - s = negatívcsík (keskenyfilm)
 - b = lapmásolat (S-ről)
 - a = képeslap, képes levelezőlap

Fonotéka:

- t = hangszalag
 - f = film
 - v = video
 - r = hanglemez
6. Forma – formátum
 7. Kategóriák:
 - M: Muzeális dokumentációk
 - (Egyedi tárgyak, tárgycsoportok, gyűjtemények, kivonatok)
 - Mömv: tárgyak az ÖMV-től (Osztrák Múzeumok Egyesülete)
 - Mand: tárgyak egyéb múzeumoktól
 - Mdor: tárgyak a Dorotheumból
 - A: Autentikus (hiteles) szemléltető antropológia (embertan)
 - Alan: (Dschaft) = mezőgazdaság
 - Arch: (itektur) = építészet
 - Aint: (erieur) = belső építészet

- Aper: (sonen) = személyek
 portrék, egyes személyek
 Agen: (re) = életképek
 személycsoportok, zsánerjelenetek
 Asti: (Ileben) = csendéletek

A besorolás a domináló paraméterek szerint történik.

B: Bibliográfiai dokumentáció

Néprajzi, népművészeti ünnepek, kongresszusok, kiállítás-megnyitások stb.

8. Gyűjteményszámozás, az ÖMV inventarális számai, és egyebek
9. Képtartalom
 Fő-címszavak, megnevezés és rövid leírás
10. A fotón látható ábrázolás helyszíne
11. Trachsler szerinti funkciószám (Tárgy-gyűjtemény összehasonlító)
12. Indíték-helyzet összefüggés, okozati ábrázolásnál (Úrnapja szertartás, Mikulási játékok és ehhez hasonló)
13. Az ábrázolt situáció időpontja, vagy a bemutatott tárgy datálása
14. A fényképész neve
15. A felvétel időpontja
16. Copyright; jelölése: ©
 A szerzői jog, vagy minden jog fenntartva
17. A begyűjtés/megszerzés módja
 K(auf) = vásárlás
 S(chenkung) = ajándék
 A(ufrag) = szerződés
 L(egat) = adomány, hagyaték, öröklés
18. Az ÖMV-n keresztüli beérkezés időpontja (Oszták Múzeumok Egyesülete)
19. A kutatási téma megnevezése, amihez a felvétel készült
20. Irodalom
21. Kiegészítés, esetleg utalás kiegészítő okmányokra, amennyiben azok rendelkezésre állnak. (Negatív-szám, Dia stb.)
22. Kiegészítő szöveg, úgy mint a tárgykartotékoknál szerepel
23. Fő/címszavak, keresőfogalmak stb. (lásd tárgykartoték)

Az inventarális, a működési funkcionális számozás, a címszavak és a helységmegjelölések alapján a két rendszer egymással összekapcsolható. Az erre vonatkozó kutatási gyakorlat birtokában a következők szerint fogalmazott kérdések válaszait lehet megkapni: *címszó*, ami a vonatkozó tárgyat és a kapcsolatait nyilvántartó helyet tartalmazza, mutatja meg, *hely*, ami ezen tárgykörön belül feltalálási és felhasználási helyre tagozódik, inventarális és funkcionális szám kombinálva vagy tetszés szerint. Kombinációs lehetőség van egy 15 kritériumot tartalmazó szelekció alapján, melyek közül három kell egymással kombinálni. Ezen kritériumok a következők: címszó, működési vagy funkcionális szám, funkció, keletkezési hely, előállító, keletkezési időpont, alkalmazási hely, felhasználó, felhasználási időpont (időszak, gyűjtő), felfedező, anyag, technika, dekoráció, színezés, motiváció. A nyomtató-menü a témakörök kinyomtatását tartalmazza címszavak és helységek szerint (elkülönítve előállítási és alkalmazási hely alapján), és lehetővé teszi a kartotékok egyenkénti vagy összesített kinyomtatását, folyóiratok nyomását és három kritérium szerint kombinált témakörök kinyomtatását.

Ez a program egyelőre minden olyan követelményt kielégít, amelyek a mi sokéves tapasztalatunk alapján a gyakorlati, múzeumi munkában a mi házunkban előadódhatnak. Alkalmazásának szükségessége azonban mindenképpen annak a függvénye, hogy mennyire konkrétan és szakszerűen dolgozik vele a felhasználó, aki az adatokat betáplálja. Az output (kimenet) csak annyira lehet jó, mint az input (bemenet), és ez függ

az inventariális/leltári könyveink jóságától, a kartotékok minőségétől és a gyűjteményekben dolgozó egyes munkatársak szaktudásától. Ésszerűségi okokból és az adatbank mielőbbre állított alkalmazása miatt a magunk részéről úgy határoztunk, hogy az első – kvázi – ütemben csak a legfontosabb származási adatokat tápláljuk be az egyes tárgyakról, hogy a tárolót mihamarabb zárhatóvá tegyük. A későbbi időkre (vagy generációknak) nyitva hagyjuk annak lehetőségét, hogy az egyes tárgyak a kívánt és részletes kezelésnek/osztályozásnak megfelelően legyenek csoportosíthatók. A gyakran áttekinthetetlen, sok ezer egyedi adatot tartalmazó adattömeg és ebből fakadóan megítélhető nagy adathalmaz – betáplálási feladat, ami gyakran nem érzékelteti előre az elektronikus adatfeldolgozás előnyeit – gyakran vezet a munkatársak demotivációjához. Ésszerűnek látszik tehát mindenkor azt a tárgycsoportot betáplálni, amin éppen kutatási folyamat zajlik, mert ott, ahol az adatbank használata evidens, a készség is nagyobb annak alkalmazására.

Összességében és általában fokozott reményeink és elvárásaink vannak: várjuk, hogy mire tud valójában a komputer a múzeumban szolgálni. Legyőzi a nagy adattömeg adminisztrációs nehézségeit, segít az információk kikeresésében, racionalizálja az írásos munkát? Ez a berendezés nem más, mint egyfajta intelligens rabszolga, egy használható illeszkedőképes, gyors és olcsó szerszám. Önállóan azonban nem szabadítja fel a tudományos munka lényegét, a munkatársakat nem mentesíti, csak tehermentesíti, ugyanis az „artificial intelligence” = mesterséges értelem egyelőre – sajnos vagy hála Istennek – csak utópia, hogy egy ideillő kiszólást (megjegyzést) idézzek Kaschuba és Liptől; önmaga a saját adattömegével képtelen egy „történelmi vérszegénységet” megoldani, vagy ha úgy tetszik, megszüntetni.²⁶ Ami egy nagy, egyáltalán elképzelhető rendszerezett adattömeg széles/tág körben szakosított összehasonlíthatóságát illeti, a gépnek szerfeletti segítőképességgel kell rendelkeznie. Az embereket meg tudja szabadítani az időt rabló rutinmunkától, és helyet biztosít a kreatív munka számára. Egy önálló tudásanyag létrehozása és az önálló komputeren belüli funkcionális összefüggések megalkotása eddig nem sikerült. Köznapi ismeret, közhely, hogy önmagát senki sem teheti tökéletessé, de ezt sokkal nehezebb pontosan megfogalmazni, mint egy bonyolult matematikai összefüggést megoldani. Ezekkel a közhelyszerű ismeretekkel ezeknek pontos funkcionális összefüggéseivel a saját kultúrtörténeti diszciplinánknak még sok dolga van.

Az Osztrák Néprajzi Múzeum a későbbiekben is az új fejlődési irányzatokhoz felzárkózva kíván maradni. Azt természetesen tudjuk, hogy ez már most is teljesítményképes komputert jelent, továbbá ki kell agyalni az ehhez tartozó programokat is, de – amint az nagyon szép lenne – egy nemzeti vagy nemzetközi adatbankhálózatot csak így hozhatunk létre. Ha közel van az ing, nincs messze a zakó . . . , van még időnk arra, hogy a lehetségest lehetővé tegyük magunknak, és kíváncsi engedetlenséggel nézzünk szembe a jobb megoldásokkal . . .

26. Kaschuba–Lipp, a megjegyzés azonos a 4. pont alattival és a 24. oldalon található.

COMPUTEREINSATZ IN KULTURHISTORISCHEN MUSEEN
Erfahrungsbericht aus der Arbeit am
Österreichischen Museum für Volkskunde in Wien

1. *Computer und Volkskunde*

Der Computer kann für die Volkskunde Objekt oder Werkzeug der Forschung sein. Seit den 60er Jahren beschäftigt man sich mit der Anwendung der Datenverarbeitung in der Volkskunde, anfangs nur im Bereich der Erzählforschung, wo man sich auf Erfahrungen der Linguisten stützen konnte und strukturalistische Analysen gefragt waren, später (Anfang der 80er Jahre) auch im sozialwissenschaftlichen Feld und erst seit kurzem auch im Bereich objektorientierter Forschung.

2. *Computer und Museum*

2.1. *Gesamtösterreichische Situation*

Keine Koordination der EDV-Anwendung in Museen, aber es gibt an vielen Häusern bereits Projekte, zum Teil auch schon in der Realisierungsphase.

2.2. *Auf internationaler Ebene*

wird der Einsatz von EDV in den Museen seit den 70er Jahren verfolgt (Beispiele: ICOM Unesco Dokumentation Centre, Muzejski Dokumentacioni Centar, Canadian Heritage Information Network).

2.3. *EDV-Konzept der österreichischen Bundesmuseen*

2.3.1. *Systemanalyse Bundesmuseen* der Abteilung Informationssysteme des Instituts für Statistik und Informatik an der Universität Wien im Auftrag des Bundesministeriums für Wissenschaft und Forschung.

2.3.2. *Pilotprojekt* zur Erstellung eines Realisierungskonzepts zur Einführung der EDV an den österreichischen Bundesmuseen.

3. *Computeranwendung im Österr. Museum für Volkskunde*

3.1. *Schrittweise Einführung von EDV* seit 1987 im Institut für Gegenwartsvolkskunde (IGV) der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (ÖAW), in der Bibliothek des ÖMV, der Vereinsverwaltung und Kasse, und bei der Sammlungsdokumentation.

3.2. *Hard- und Software – Ausstattung*

3.3. *Vorstellung der Archive – Datenbank*

3.3.1. *Datensätze (Objekterhebungsbögen)*

3.3.2. *Programmanwendung*

Margot Schindler